

ОД ФЕРДИНАНДА ДЕ СОСИРА ДО НОАМА ЧОМСКОГ

Исидора Перовић
Универзитет у Крагујевцу

FROM FERDINAND DE SAUSSURE TO NOAM CHOMSKY

Isidora Perović
University of Kragujevac

The subject of this paper is to compare the attitudes of Ferdinand de Saussure and Noam Chomsky about the nature of language, with reference to the thoughts of the linguists who preceded them and who had the greatest influence on them. The aim of this paper is to show how Saussure and Chomsky understood the concept of language, the relationship between language and mind, as well as what the subject of the study of linguistics is. The paper shows that Saussure's approach is fundamentally different from Chomsky's approach, which is due both to the tradition to which they both belong and to their understanding of basic concepts related to language. Saussure considers linguistic phenomena a socially established convention, which is not preceded by any concepts in the human mind, while Chomsky sees language as an innate mechanism, subject to universal principles, common to all people, with pre-existing concepts.

Keywords: Saussure, Chomsky, langue, parole, Universal grammar, language acquisition, language and mind

1. Увод

Предмет овог рада је упоређивање ставова Фердинанда де Сосира и Ноама Чомског у вези са природом језика и језичких феномена. С обзиром на опширност њиховог опуса проучавања, пажња је усмерена само на питања која се тичу природе језика, односа језика и ума и предмета лингвистичких проучавања. Циљ рада је да се сагледа на који начин је дошло до развоја њихове лингвистичке мисли, шта је утицало на то и по чему се закључци до којих су дошли међусобно поклапају или разилазе. Ова тема је значајна стога што научна достигнућа Сосира и Чомског представљају прекретницу у развоју лингвистичких истраживања, те

је проучавање момента настанка тих идеја и самих новина које су донели у науку о језику од вишеструког значаја.

Структура рада је следећа: у другом поглављу су размотрени лингвистички правци и претходници који су имали утицаја на формирање ставова Сосира и Чомског, док су у трећем поглављу упоређена њихова размишљања о конкретним питањима која се тичу природе језика и статуса појмова у односу на језик.

2. Претходници и утицаји

Идеје којима се баве Фердинанд де Сосир и Ноам Чомски имају дугу традицију изучавања. У наставку ћемо направити осврт на неке од претходника Сосира и Чомског и зачетке идеја које су ова двојица лингвиста касније разрадили.

2.1. Фердинанд де Сосир

Лингвистичка мисао Фердинанда де Сосира развијала се релативно самостално и представљала је потпуни преокрет у односу на лингвистичка проучавања у 19. веку, која су превасходно била окренута историјском развоју језика и компаративном методу. Проучаваоци 19. века одбацили су повезаност језика и ума, а главни предмети били су упоређивање различитих облика речи и њихов историјски развој. Међутим, Сосир није подржавао модерну лингвистику свог доба, сматрајући да нема добро постављен предмет и циљ истраживања. Он је инсистирао да треба јасно одвојити синхронију од дијахроније и одредити њихов предмет проучавања. Са друге стране, Сосир традиционалној лингвистици, наводећи као пример граматику Пор Ројала, одаје признање због одвајања синхроне и дијахроне перспективе проучавања, тј. због строго синхроничног приступа и описивања стања језика у датом моменту. Ову лингвистику Сосир хвали због доследности, добре дефинисаности предмета проучавања, али јој замера то што неке области потпуно изоставља и што је нормативна (Sosir/Сосир 1969: 100-101).

Сосирово проучавање било је, пре свега, окренуто идејама проучавалаца 18. века, тј. испитивању односа језика и ума. Они су сматрали да језик открива о уму „скуп примитивних концепција или природних идеја“, мада је Сосир такво мишљење моди-

фиковао и тврдио да се кроз однос језика и ума могу сазнати „опште операције структурисања и разлучивања на основу којих ствари могу да означују“ (Kaler/Калер 1980: 70). Од претеча његових идеја о природи језичког знака¹ у 18. веку може се издвојити Кондијак, који је сматрао да су знаци произвољни и да је језик ствар конвенције, тј. нешто што „намерно стварамо“ (Munen/Мунен 1996: 108-109, 174). Управо ће се такво поимање језичког знака срести касније код Сосира.

Од праваца и метода с краја 19. века који су директније утицали на Сосирове ставове могу се издвојити семантика, лингвистичка географија, психологизам, а од проучаваоца амерички лингвиста Вилијем Двајт Витни и представници казањске школе – Миколај Крушевски и Бодуен де Куртене. В. Д. Витни је заступао систематско описивање и анализирање језика (Ivić/Ивић 1978: 104, Malmberg/Малмберг 1979: 41). Према његовом мишљењу, језик није урођено својство, већ је нешто што се мора учити, при чему су језички знаци произвољни, конвенционални, нису повезани са идејама. Сврха језика је споразумевање са људима, а не исказивање мишљења, идеја. Управо су ово постулати од којих Сосир полази у својим анализама, а постоје потврде да је читао Витнијеве радове (Glovacki-Bernardi/Гловацки-Бернарди 2007: 100). Са друге стране, код Миколаја Крушевског и Бодуена де Куртене се могу срести појмови који се односе на припадност језика појединцу и колективу (попут Сосировог *langue* и *parole*), као и идеја о томе да постоји разлика између „еволутивног посматрања језичких факата“ (што би био дијахронијски приступ) и „њиховог сагледања у једном одређеном временском пресеку“ (синхронијски приступ) (Ivić/Ивић 1978: 84 – 85, 104), а управо је Сосир инсистирао на одвајању дијахроније и синхроније, с тим што Крушевски и Куртене „та два аспекта узајамно не искључују“ (Glovacki-Bernardi/Гловацки-Бернарди 2007: 102). Идеју о језику као својини колектива и о језику конкретне индивидуе имао је и Пол Херман, припадник младограматичара. По његовом

¹ Реч *ознака* Сосир користи за акустичку слику, као психички отисак звука, док се реч *означено* односи на појам. Сједињени заједно они чине *знак*. (Sosir/Сосир 1969: 83 – 85)

мишљењу, језик колектива је нешто што не представља праву језичку стварност, јер је то нешто што постоји као „психолошка количина, појам у нама“, док је реалност „једино језик индивидуе, његова конкретна говорна манифестација“, а то су размишљања која ће касније продубити и Сосир (Ivić/Iviћ 1978: 48 – 49). На истом месту Ивић наводи да је Херман наглашавао да „индивидуални асоцијативни путеви доводе до различитих одступања од узуса“, а када та одступања почну да се јављају и код других индивидуа и рашире се кроз колектив, може доћи до одређених приметних промена у језику. Управо овакве идеје о променама у језику које морају бити прихваћене од стране колектива да би постале део језика како система јавиће се касније код Сосира (Sosir/Cосир1969: 117 – 118). Сам Сосир био је ученик младограматичара и они су имали великог утицаја на његов приступ проучавању језика. Сосир је као важну заслугу младограматичара истакао позивање на аналогију, што је касније било у основи његових тумачења разних језичких појава. Оно што је Сосир замарао младограматичарима био је недостатак питања о природи самог језика, чему је сам у својим радовима придавао велику пажњу, као и интересовање за форме, а не за знаке.

2.2. Ноам Чомски

Структуралистички приступ језику какав је увео Фердинанд де Сосир имао је велики утицај на потоња лингвистичка проучавања и подстакао је развој праваца у лингвистици 20. века. Међу школама и правцима који су настали након Сосирове жевевске школе, који су развијали његове идеје и имали посредан или непосредан утицај на начин размишљања Ноама Чомског, можемо издвојити: прашку школу (Р. Јакобсон, Н. Трубецкој и др.), школу америчке лингвистике (Л. Блумфилд, З. Харис, М. Хале), копенхашку школу (Л. Хјемслев и глосематичари), школу функционалне лингвистике А. Мартинета (Ivić/Iвић 1990: 130). Највећи утицај на развој идеја Ноама Чомског имала је „блумфилдовска“ школа лингвистике у којој се образовао². Сам Чомски је

² Један од значајнијих представника ове школе је Зелиг Харис, коме је ученик био баш Ноам Чомски.

у почетку био под утицајем својих колега, међутим, касније је одступио од првобитних тврдњи. Блумфилдовци су углавном били заинтересовани за лингвистику као описну науку која се бавила изразима који су прописани као правилни, интересовао их је само језик у употреби, наглашавали су разноликост људских језика и сматрали су да су „једина корисна уопштавања о језику индуктивна уопштавања“ (Lajons/Лајонс 1974: 137). Језик ван тога нису проучавали. Чомски је, са друге стране, сматрао људски језик недовршеним, стваралачким, тврдио је да се нове реченице непрестано стварају и да је немогуће обухватити их корпусом или забележеним исказима, наглашавао је сличности међу језицима, придавајући већи значај чињеници да различити језици користе исте формалне радње при грађењу граматичних реченица (Lajons/Лајонс 1974: 140 – 141). Сврха лингвистике је, према томе, конструисање једне дедуктивне теорије структуре људског језика која ће бити довољно општа да би важила за све језике. Према мишљењу Чомског, граматика генерише све могуће реченице једног језика, а не само реализоване³, а идеја о недовршености и стваралачком карактеру језика се огледа у томе да сви носиоци матерњег језика могу разумевати и репродуковати реченице које пре тога нису чули. На крају, оно у чему је Чомски можда најдаље отишао јесте заступање идеје о урођености језика, која је имала утицај на целокупни развој науке у 20. веку⁴. Треба истаћи да посебан значај на начин проучавања језичке способности као одлике људске природе има и настанак когнитивних наука почет-

³ Управо ту разлику између граматике (језика) и реализације језика преко матерњих говорника (корпус) Чомски касније назива појмовима *способност* (компетенција) и *говорна делатност* (перформанса), што је одраз развоја његове мисли од емпиризма ка рационализму. Ова разлика води ка томе да Чомски уводи као релевантну категорију интуицију матерњег говорника, који је *способан* да процени одговарајуће исказе као граматичне или неграматичне, зато што се дешава да говорници некада изговоре и неграматичне исказе, услед различитих фактора. Ове интуиције Чомски сматра релевантном грађом за проучавање језика (Lajons/Лајонс 1974: 60 – 61).

⁴ Најактуелнији приступи језичком проучавању били су емпиристички, који су све тумачили искуством (главни представници су Беркли, Хјум, Лок), и рационалистички приступ (главни представници су Декарт, Спиноза, Лајбниц), који су занемаривали утицај искуства и средине (Московљевић 1998: 1).

ком 20. века. Томе су допринела бројна истраживања и експерименти у области психологије, развој целокупне науке, технологије, као и информатике (Moskowljević/Московљевић 1998: 1). Ипак, зачеци идеја Чомског могу се срести још у картезијанској лингвистици и рационализму.

Главна идеја картезијанске лингвистике је та да су опште одлике граматичке структуре заједничке свим језицима и да одражавају одређене основне одлике ума (Chomsky/Чомски 2009: 98). Чомски указује на Хумболтово издвајање опште наспрам посебне граматике⁵, тј. на постојање заједничке форме језика која надилази националне и индивидуалне разлике. Хумболт сматра да постоје одређене језичке универзалије, а њих проучава управо општа граматика. При томе, ове универзалије се не уче, већ знање језика треба регенерисати, пробудити у уму (Chomsky/Чомски 2009: 101). Картезијанска лингвистика тврди да се разлика између људског и животињског језика огледа, пре свега, у способности људи да формирају нове исказе који изражавају нове идеје у складу са новонасталим ситуацијама. Чомски посебно издваја Декартово размишљање о људском језику као специфичном и јединственом интелектуалном капацитету, који се манифестује кроз креативну употребу⁶.

У својим радовима Чомски издваја и идеје Пор Ројала о стваралачкој природи језика, која се огледа у неограниченој употреби одговарајућих дубинских и површинских структура уз помоћ ограниченог броја правила. Апстрактне структуре повезане су правилима са универзалном фонетиком и универзалном семантиком, тј. са представама звука и значења. Чомски сматра да овакве тврдње имају директан утицај на савремена проучавања језика (Џомски/Чомски 1972: 210 – 211). У школи Пор Ројала у средишту проучавања био је језик као средство чија је главна улога

⁵ „Grammaire generale“ и „grammaire particuliere“ (Chomsky/Чомски 2009: 98).

⁶ Да би истакао више разлику између животињског и људског језика, Декарт наводи пример папагаја, који могу производити исказе као људи, али не могу показати да мисле оно што говоре. Са друге стране, неми људи или са оштећењима говорних органа могу изумети сопствени систем знакова за споразумевање и исказивање мисли (Chomsky/Чомски 2009: 60).

исказивање мисли, што је било под утицајем Декартових идеја (Kristal/Кристал 1985: 189, Munen/Мунен 1996: 155).

Покушаји модерних лингвиста да се ухвате у коштац са објашњењем неограничености језика наишли су на неodobравање од стране Чомског. Између осталог, Чомски замера Блумфилду то што управо због неограничених комбинација језичких јединица сматра да говорник ствара нове исказе на основу аналогije са формама које је већ чуо, што су размишљања која се могу срести и код Сосира, Јесперсена и др. (Chomsky/Чомски 2009: 65). Исто тако, Чомски анализу језика какву су понудили В. Д. Витни и Ф. де Сосир сматра осиромашеном и неадекватном. Витни, који је веома утицао на Сосира, критиковао је Хумболта⁷, негирајући постојање језичке универзалности и тврдећи да је задатак лингвисте да проучава конкретне реализације језика, а не да се бави уопштавањима. Недовољно бављење и запостављање филозофске граматике крајем 19. и почетком 20. века Чомски приписује тадашњем степену развоја научних лингвистичких истраживања.

Може се приметити да Фердинанд де Сосир и Ноам Чомски имају другачију основу лингвистичких знања од којих полазе у својим радовима. Њихова размишљања о језичким питањима формулисана су у складу са традицијом у којој су образовани, али је њихова посебност у томе што су отишли корак даље у усавршавању својих приступа и што су отворили врата за потпуно нове методе језичких истраживања.

3. Сосир и Чомски – сличности и разлике

У наставку ће бити размотрено неколико главних поставки према којима се Сосир и Чомски могу упоређивати. Показаћемо какви су конкретни ставови ове двојице лингвиста у вези са при-

⁷ Хумболт је наставио идеологију картезијанске лингвистике, указујући на неограниченост употребе ограничених језичких средстава. Посматрао је језик као продуктивну менталну активност која кроз произвођење артикулисаних звукова исказује мисли, при чему ту менталну активност одређује константна форма језика, генерисана фиксираним правилима, док је начин на који се ови процеси могу манифестовати у говору потпуно слободан и недетерминисан (Chomsky/Чомски 2009: 69).

родом језика, односом језика и ума, као и предметом проучавања лингвистике.

3.1. Природа језика

Фердинанд де Сосир је у лингвистику свог времена донео велику новину, која се огледала у другачијем приступу проучавању језичких појава. Његов главни допринос био је у јасном дефинисању предмета и циљева истраживања лингвистике, посматрању језика као система, раздвајању синхроније и дијахроније, као и у диференцијацији језика као својине колектива од оног који се реализује у говору појединца. Сосир је сматрао да је језик друштвени феномен, настао конвенцијом и да не представља нешто што је природно и иманентно људској природи. Ту друштвену условљеност језика он назива термином *langue*, а конкретна реализација језика од стране појединачних јединки је *parole*. Према његовом мишљењу, језик је „друштвени производ способности говора и скуп нужних конвенција прихваћених од друштва да би се појединцима омогућило примењивање те способности“ (Sosir/Сосир 1969: 19).

При томе, Сосир разматра питање да ли је говор природна људска способност и тврди да тако нешто није доказано и да је човеку „природна способност да установи језик, то јест један систем одређених знакова који одговарају одређеним идејама, али и не сам говор као такав“ (Sosir/Сосир 1969: 20). Способност говорења се, према његовом мишљењу, не може ставити на исти ниво као способност ходања. Он примарност приписује способности управљања знацима, наспрам функционисања говорног апарата. То поткрепљује примером разних поремећаја усменог и писаног говора, који показују да се ова два вида изражавања међусобно преплићу, јер поремећај једног често утиче на поремећај другог, а пример афазиије и аграфије је показатељ губљења способности управљања знацима, а не њихове репродукције у виду говора или писања.

Када говори о самој индивидуалној реализацији говора (*parole*), Сосир је објашњава као низ случајних исказа, који припада живој речи и одвојен је од језика као система. Са друге стране, језик (*langue*) је лоциран у мозгу чланова друштва као неки речник,

и то ван воље чланова тог друштва, док је жива реч чин вољне индивидуалне комбинације (Sosir/Сосир 1969: 28). Да би нека промена постала део језика као система, она мора бити одобрена од стране друштва, након што је одређени скуп индивидуа почео да је користи. Појединци уче језик (*langue*) и онда га у живом говору користе за исказивање сопствених мисли и делање.

Сосир сматра да је једино језик (*langue*), а не жива реч (*parole*), оно што треба бити предмет лингвистичког проучавања. Треба, дакле, проучавати елементе језичког система, а не конкретне говорне исказе, који представљају нешто што је „узгредно и вишемање случајно“ (Sosir/Сосир 1969: 23). Отуд задатак лингвисте није проучавање формирања реченица, јер оне припадају говору, те су стога подложне великој слободи и немогуће их је подвести под ограничена правила и законитости, чиме је из оквира проучавања потпуно искључена синтакса. Овакав начин размишљања је, према мишљењу Чомског, ограничење, које не оставља простор за разматрање трансформационих операција између дубинских и површинских структура (Čomski/Чомски 1972: 214).

Став Чомског је, за разлику од Сосировог, да је проучавање језика део психологије човека, зато што језик представља део општих човекових сазнајних структура. Он прави дистинкцију између Е-језика (екстернализованог језика), који представља исказе произведене у друштвеној заједници, и И-језика (интернализованог језика), смештеног у људском уму. Централни проблем теорије језика је, по његовом мишљењу, да објасни *како* људи говоре и разумеју нове реченице, које никада пре тога нису чули. У својим размишљањима полази од Декартових идеја, наводећи креативну страну језика, која се огледа у томе да је употреба језика неограничена, слободна од контроле спољашњих стимулуса.

Чомски своје бављење језиком заснива на логичко-математичким методама. У основи језика су, по његовом мишљењу, апстрактне структуре, које су детету урођене и не морају да се уче. Он ум дефинише „као скуп [...] претпрограмираних јединица, од којих је свака, од самог почетка, опремљена тако да може да реализује у потпуности сва правила“, при чему је за ту реализацију неопходан окидач из средине (Čomski, Ријаже/Чомски, Пијаже 1990: 14). Он инсистира на томе да је знање о језику „спе-

цификовано геномом јединке“ и да су „готово све могуће хипотезе о синтаксичким правилима које дете може да открије предодређене људским генетским наслеђем“, при чему је улога културе и друштва минимална (Čomski, Pijaže/Чомски, Пијаже 1990: 20). Језик се, према томе, не учи, већ расте и развија се у уму/мозгу. То није нешто што дете *ради*, већ се то просто *деси*, исто као што му израсту руке, а не крила, или као што, у процесу сазревања, пролази кроз пубертет. Управо граматика, као теорија И-језика, има задатак да објасни систем језика смештен у људском уму.

С друге стране, Чомски сматра да реализација језика од стране појединаца (Е-језик) није вредна проучавања, с обзиром на то да ће сваки човек имати различиту језичку манифестацију. Дакле, није то оно што треба сматрати знањем језика, већ менталне конструкције, тј. „интернализовање једне генеративне граматике“ (Čomski/Чомски 1972: 280). Језик као такав (И-језик) се може посматрати као ништа више него скуп избора различитих параметара, који се бирају у складу са принципима универзалне граматике. Универзална граматика подразумева „скелетну субструктуру правила коју мора да садржи сваки људски језик, али она такође обухвата услове које такве граматике морају да задовоље и принципе који одређују како се оне тумаче“ (Čomski/Чомски 1972: 238). Ови принципи присутни су у људском уму пре усвајања језика и чине иницијално стање језичке способности. Језик се усваја одређивањем вредности параметара иницијалног стања на основу спољашњих података, при чему нас други људи могу разумети зато што имају исту биолошку предиспозицију и слично искуство са једноставним исказима (Chomsky/Чомски 1997: 26).

Чомски сматра да такав став доприноси схватању човека као креативног, слободног, недетерминисаног бића, чији је начин функционисања ипак омеђен принципима и правилима. Те принципе и правила Чомски назива генеративном граматиком или само граматиком једног језика. Задатак лингвиста је да проучавају управо овакву граматику (Čomski/Чомски 1972: 278 – 279).

Могло би се рећи да супротстављеност ставова Чомског и Сосира у вези са природом језика произлази из различитих поставки проблема у основи. За Сосира, језик (*langue*) је нешто што се учи, представља друштвену појаву, насталу конвенцијом. Чомски, са

друге стране, сматра да је језик урођен и усваја се након што су параметри универзалне граматике постављени на одговарајући начин. Сосир каже да граматика треба да проучава баш *langue*, језик као инвентар гласова, речи и утврђених фраза, без укључивања синтаксе, јер су реченице индивидуалне манифестације, а Чомски је мишљења да је предмет проучавања граматике И-језик, у који спада и синтакса (након постављања параметара универзалне граматике у вези са редом речи, који је биолошки детерминисан). Отуд и разлике у тумачењима која из ових ставова произлазе. Оно у чему су обојица сагласни је да конкретне индивидуалне реализације језика не треба проучавати.

3.2. Статус појмова

Када је реч о појмовима, Сосир тврди да они нису унапред одређени у људском уму пре него што постану језичке вредности, тј. пре онога што назива речју *langue*. Према томе, освешћивање и разликовање појмова директно је условљено знањем језика. Пре језичког знака не постоји ништа. Сосиров став је да је језички знак произвољан, ничим условљен или предодређен, без неке узрочно-последичне повезаности између ознаке и означеног. То значи да, на пример, реч *пас* се користи за именовање конкретне животиње, али је, исто тако, уместо речи *пас* могла бити употребљена било која друга реч за исту ствар, на пример, *сан*, *тос*, *мов*⁸, што потврђује њихову произвољност (Sosir/Сосир1969: 87). При томе, језичке јединице добијају своју вредност у језичком систему на основу дистинкција које имају у односу на друге јединице. Саме за себе оне немају никакву вредност⁹.

⁸ Ипак, постоје случајеви када одређене речи могу бити мотивисане, као, на пример, у случају са ономагопејама (лајање пса: *ав*, *ав*). Међутим, Сосир показује да ономагопеје „нису никад органски елементи једног лингвистичког система“, при чему је њихов број занемарљив, а и разликују се у појединачним језицима (Sosir/Сосир1969: 87).

⁹ Ову одлику, како је схвата Сосир, можемо разумети кроз поређење језика са шахом. Сосир наводи пример губљења шаховске фигуре, која се може просто заменити неком другом фигуром којој дамо вредност изгубљене фигуре. Важна је, дакле, вредност коју придајемо одређеној фигури у односу на друге фигуре.

Аргумент за став да пре знака нема постојећих појмова је тај да не постоји подударане у вредностима одређених језичких знакова у различитим језицима, што се може огледати на више језичких нивоа. Рецимо, ако би појмови постојали у људском уму пре језичког знака, онда би свака реч имала „у разним језицима тачно одговарајуће изразе што се смисла тиче; али није тако“ (Sosir/Сосир 1969: 138). То се може видети на примеру перфективног и имперфективног вида у словенским језицима – одређене потешкоће са учењем ових категорија произлазе управо из тога што вид није унапред одређена категорија, већ *вредност* (Sosir/Сосир 1969: 140). Суштина закључака, дакле, у вези са разликама које постоје међу језицима је да су различити појмови које имамо у вези са светом који нас окружује одвојени од језичког знака и представљају психолошке објекте. Они нису урођени пре усвајања језика, већ су друштвене чињенице.

Сосир сматра да је језик састављен од конкретних ентитета, а не од апстракција и да је задатак лингвистике да проучава управо те ентитете. Лингвистички ентитети представљају целину ознаке и означеног и морају се проучавати у тој целости. Међусобно одвојени, ознака и означено нису предмети лингвистике, тј. ако се посматра појам (нпр. *кућа*, *видети*) одвојено од акустичке слике, он је само психолошки ентитет, али не и лингвистички (Sosir/Сосир 1969: 125).

Чомски, са друге стране, сматра да смо сви рођени са већ постојећим појмовима. Његово мишљење је да постоји урођена структура која одређује оквир унутар којег се мисли и језик развијају у уму по прилично предодређеном обрасцу, као део људске биолошке природе. Чомски тврди да ту биолошку предиспозицију активира одговарајући окидач из средине која окружује конкретну јединку (Chomsky/Чомски 1997: 31). Људи имају појам структуре у свом уму. Ми усвајамо И-језик након што су параметри универзалне граматике постављени на један или други начин, у зависности од језика који се говори око нас. Наведену тврдњу Чомски илуструје примером фразних структура и сложене семантике глагола. Наиме, постоји велики број могућих

комбинација фразних структура¹⁰, те делује необјашњиво како дете овладава свим тим структурама у раном узрасту¹¹. Сам однос главе и комплемента у фразној структури детерминисан је параметром универзалне граматике (head-parameter), у зависности од тога да ли глава претходи комплементу или га следи¹². Пример који Чомски наводи је глагол *persuade*, 'наговорити, навести', за коју показује да укључује каузативно значење, као и значење намере или одлуке¹³. Ову причу Чомски (Chomsky/Чомски 1986) даље много више усложњава говорећи о глави и комплементима истог овог глагола, показујући његову семантичку интерпретацију, лексичке и синтаксичке особености кроз теорију X-са-цртом¹⁴. Суштина таквог приказа је да покаже како, упркос таквој сложености глагола, деца са лакоћом усвоје све глаголе свог јези-

¹⁰ Фразне структуре се могу представити као пројекције лексичких својстава. Свака пројекција се састоји од *главе* (глагола, V, именице, N, придева, A, предлога, P, тј. препозиције или постпозиције, у зависности од тога да ли претхоче свом комплементу или га прате) и *комплемента*, чија је природа одређена лексичким својствима главе. Категорија која се састоји од главе и комплемента се назива пројекцијом главе, те разликујемо глаголску фразу (VP), именичку фразу (NP), придевску фразу (AP), предлошку фразу (PP) (Chomsky/Чомски 1986: 81).

¹¹ Појаву да дете, без обзира на сиромашност стимулуса, усваја сложена знања за веома кратак период Чомски назива Платоновим проблемом (Chomsky/Чомски 1997: 28 – 29). Ово је један од главних аргумената Чомског за то да је језичка способност урођена.

¹² На пример, енглески и шпански имају лево позиционирану главу, која долази пре свог комплемента. Они бирају параметар који подразумева иницијалну главу (head initial). За разлику од тога, у јапанском језику главе долазе после комплемената (head final) (Chomsky/Чомски 1997: 25).

¹³ Рецимо, ако је Џон наговорио Била да оде на факултет, онда је Бил у неком тренутку одлучио или намеравао да оде на факултет, јер, у супротном, Џон не би успео да га наведе на тако нешто. При томе, Џон је могао да Била *намера* да оде на факултет, примењујући силу, али то онда не би подразумевало да га је наговорио и да је отишао својевољно. О овоме више в. (Araki/Араки 2015: 3).

¹⁴ X-са-цртом или X-bar теорија је настала у оквиру школе генеративне граматике, као допуна теорији фразних структура. Њен посебан значај је тај што је увела начин да се прикаже више фразних категорија, посебно прелазне категорије у именичким синтагмама, које су веће од именице, а мање од синтагме, на пример: *врло мали* или *врло мали стан* у синтагми *тај врло мали стан*. Свако X са цртом у овој теорији представља један ниво фразне (синтагматске) експанзије (Kristal/Кристал 1985: 282).

ка. То је показатељ да се деца рађају са листом појмова који одговарају речима пре било каквог искуства. Након тога она уче ознаке које иду са већ постојећим појмовима. Ипак, он потврђује постојање различитости међу језицима, те да стога постоје модификације у појмовним оквирима узроковане искуством и различитим културним контекстима, али је управо то постојање појмовних оквира заједничко људско обележје. Када су људи изложени језику своје средине, параметри универзалне граматике се подешавају према том језику и усваја се конкретан језик (који постаје И-језик). Овакав приступ у великој мери објашњава због чега сви људи имају способност усвајања језика и како то да деца врло рано овладавају својим језиком и стварају реченице које никада нису чула.

Дакле, видимо да Сосир сматра да пре језика који учимо не постоје никакви појмови у људском уму и да су једино вредни проучавања конкретни језички елементи, у виду односа ознаке и означеног, док психолошке апстракције нису део лингвистике. Чомски пак инсистира да се људи рађају са појмовима и универзалном граматиком, по биолошки утврђеном обрасцу. Средина у којој неко живи је окидач за одговарајуће параметре универзалне граматике и усвајање конкретног језика. Оваква разлика у мишљењу између Чомског и Сосира узрокована је другачијим схватањем тога шта подразумева језик и какав је однос језика и ума.

4. Закључак

У овом раду су упоређени ставови Фердинанда де Сосира и Ноама Чомског у вези са језичким проблемима који се тичу питања природе језика и језичких елемената у односу на ум и предмет проучавања лингвистике. Установили смо да су главне разлике између Сосира и Чомског засноване на различитом схватању појма језика.

Наиме, Сосир сматра да је језик друштвена појава, конвенционална је природе, а језички знаци су произвољни. Појмови нису нешто што постоји у уму пре самог језика. Једино језик као систем (*langue*), према Сосировом мишљењу, представља предмет лингвистичког проучавања. Индивидуалне манифестације говора (*parole*) нису вредне истраживања. Отуд и синтакса, због индиви-

дуалних варијација у формирању реченица које се не могу предвидети, не спада у нешто чиме се треба бавити.

Са друге стране, Чомски сматра да је језичка способност урођена свим људима и да је језик биолошки феномен, а не друштвени. Према његовом мишљењу, људи се рађају са појмовима који се налазе у уму пре конкретног језика и са принципима универзалне граматике. Затим се параметри те граматике подешавају према језику који нас окружује, када усвајамо конкретан језик (И-језик). Лингвисти у својим истраживањима треба да се баве И-језиком, а не, у чему је сагласан са Сосиром, конкретним исказима произведеним у друштвеној заједници (што је Е-језик).

Иако се и Чомски и Сосир баве језиком као системом, њихове поставке су у основи другачије, јер један посматра језик као део људске природе, а други као производ друштвене конвенције, што је подстакнуто одговарајућим лингвистичким традицијама у којима су се образовали. На овој разлици заснован је највећи део мимоилажења закључака ове двојице лингвиста о разматраним језичким питањима.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Araki/Араки 2015:** Araki, N. Saussure and Chomsky: langue and I-langue. // *Bulletin of Hiroshima Institute of Technology Research*, 49, 2015, 1 – 11.
- Ašić/Ашић 2011:** Ašić, T. *Nauka o jeziku*. Beograd: Beobook & Filum, 2011.
- Chomsky/Чомски 2009:** Chomsky, N. *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009.
- Chomsky/Чомски 1997:** Chomsky, N. Language and Problems of Knowledge. // *Teorema: Revista Internacional De Filosofia*, 16/2, 1997, 5 – 33.
- Chomsky/Чомски 1986:** Chomsky, N. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. New York – Westport, Connecticut – London: Praeger, 1986.
- Čomski/Чомски 1972:** Čomski, N. *Gramatika i um*. Beograd: Nolit, 1972.
- Čomski, Pijaže/Чомски, Пијаже 1990:** Čomski, N., Žan Pijaže. *Teorije jezika, teorije učenja. Debata između Žana Pijažena i Noama Čomskog* (ur. M. Pjатели Palmarini), Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1990.
- Glovacki-Bernardi/Гловацки-Бернарди 2007:** Glovacki-Bernardi, Z. (ed.). *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

- Ivić/Ивић 1978:** Ivić, M. *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1978.
- Ivić/Ивић 1990:** Ivić, M. *Pravci u lingvistici II*. Beograd: LiM, Zemun: Biblioteka XX vek, 1990.
- Kaler/Калер 1980:** Kaler, Dž. *Sosir – osnivač moderne lingvistike*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1980.
- Kristal/Кристал 1988:** Kristal, D. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit, 1998.
- Lajons/Лажонс 1974:** Lajons, Dž. *Lingvistička revolucija Noama Čomskog*. Beograd: NIP Duga, 1974.
- Malmberg/Малмберг 1979:** Malmberg, B. *Moderna lingvistika*. Beograd: Slovo ljubve, 1979.
- Moskovljević/Московљевић 1998:** Moskovljević, J. *Teorijsko-metodološki problemi u proučavanju ranog jezičkog razvoja*. Ljubljana: Jezik za danes in jutri, 1998.
- Munen/Мунен 1996:** Munen, Ž. *Istorija lingvistike – od početaka do XX veka*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1996.
- Sosir/Сосир 1969:** De Sosir F. *Opšta lingvistikita*. Beograd: Nolit, 1969.